

Держава та регіони

- широкий розвиток підприємництва як головного фактора соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, підвищення зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів;
- зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального поділу і кооперації праці, що є одним з головних чинників підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародних ринках;
- досягнення продуктивної зайнятості населення, стабілізації та поліпшення демографічної ситуації в державі;
- розвиток транскордонного співробітництва як дієвого засобу зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем.

Для виконання поставлених завдань здійснення оцінювання і моніторингу соціального розвитку регіонів має супроводжуватись аналізом ситуації щодо наявності та динаміки таких економічних ризиків, як:

- зростання податкового навантаження, погіршення умов підприємницької діяльності та інвестиційного клімату;
- залежність від імпорту продукції, енергоносіїв тощо;
- посилення структурних деформацій та формування значного тіньового сектору в економіці;
- нездатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення (спад виробництва, погіршення якості основних фондів, втрата ринків збуту продукції та послуг, руйнування інноваційного потенціалу);
- погіршення показників функціонування кредитно-фінансової системи;
- ризик невиконання місцевих бюджетів;
- ризик економічних збитків внаслідок природних або техногенних надзвичайних ситуацій.

УДК 351.428

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РИНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

Annotation

The author generalized the basic problems and offered the elimination directions of obstacles market of agricultural product development in the article.

Анотація

У статті узагальнено основні проблеми та запропоновано напрями усунення пере-

Вищевикладені пропозиції мають знайти відображення у нормативно-правових документах з регіонального розвитку, зокрема, Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., а також при внесенні змін та доповнень до Постанови Кабінету Міністрів України “Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя” від 20.07.2007 р. № 833. У цьому контексті потребує вдосконалення також моніторинг основних показників соціально-економічного розвитку регіонів України, який проводиться Міністерством економіки України.

Література

1. Лавровский Б. Л. Региональная асимметрия в Российской Федерации: измерение и регулирование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ieie.nsc.ru:8101/~taxis/lavr-rec.htm>.
2. Лабренц Б.В. Комплексная оценка безопасности города [Электронный ресурс] / Б.В. Лабренц, Ю.Р. Лейбкинд, О.В. Петухова]. – Режим доступа: http://www.md.mos.ru/conf/safety/sec_1/lab.htm.
3. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України: затверджена постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/metod_polog/sp/sp_4.htm.
4. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / [за ред. З.С. Варналія]. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
5. Витрати на робочу силу за 2006 р. : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 75 с.

Малафєєв Т.Р.

аспірант Класичного приватного університету

шкод розвитку ринку сільськогосподарської продукції.

Ключові слова

Сільськогосподарська продукція, продовольчі товари, ринок, агропромисловий комплекс, агропродовольча система, монополізація.

I. Вступ

Прагнення України до інтеграції у світове господарство передбачає реформування всіх сфер народного господарства включно з АПК країни. Занепад сільського господарства не тільки стримує розвиток інших секторів аграрно-продовольчої системи України, а й залишається однією зі сфер найбільшого розміщення і вкладення обмежених господарських ресурсів. Від розвитку агропромислового виробництва залежить продовольча безпека держави, а рівень і якість забезпечення населення продуктами харчування безпосередньо впливають на соціальне становище у суспільстві та здоров'я нації загалом.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати розвиток ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів в Україні.

III. Результати

Значний інтерес як у практичному, так і в теоретичному аспектах становлять фундаментальні праці вітчизняних учених: О.В. Березін, П.П. Борщевський, О.Б. Бутнік-Сіверський, Л.В. Дейнеко, А.С. Дібров, Д.П. Доманчук, Т.Г. Дудар, С.Л. Дусановський, А.Г. Заїнчковський, З.М. Залого, Г.І. Купалова, І.Г. Кириленко, С.М. Кучеренко, М.А. Павловський, М.К. Пархомець, М. Портер, П.Т. Саблук, Д.С. Синок, А.М. Стельмацук, М.І. Туган-Барановський, Л.Г. Чернюк, Я.Г. Фейгин, І.Р. Юхновський, І.Г. Яремчук та ін.

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виготовляється 11–15% валової продукції, 12–16% доданої вартості, однак на галузі сектору припадає лише 3,7–5,0% усіх інвестицій в економіку країни. Сільське господарство України разом з іншими складовими АПК забезпечує близько 30% валового внутрішнього продукту, зайнятість майже третини працюючого населення, виробництво 95% товарів масового вжитку, утримання сільської поселенської мережі з 15 млн жителів [1, с. 45].

До негативних тенденцій розвитку ринку сільськогосподарської продукції України доцільно віднести [2, с. 20]:

- зменшення валової продукції сільського господарства за останні 16 років у 15 разів порівняно з 1990 р. (відповідні показники становили 66 101,6 та 104 460,0 млн грн);
- зростання сукупного індексу витрат на виробництво продукції сільського господарства на 119,8% порівняно з попереднім роком, у тому числі 113,6% становили матеріально-технічні ресурси промислового походження;
- істотне зниження обсягів реалізації окремих видів продукції рослинництва, зокрема обсяг реалізації цукрових буряків у 1990 р. становив 43 283 тис. т, а у 2006 р. показник знизився майже у 2,6 ра-

за і становив 16 430,6 тис. т, аналогічно картоплі – 1641 та 116,9 тис., відповідно, овочів – 4224 і 413,2 тис. т, плодів та ягід – 1149 та 123,6 тис., відповідно;

- зменшення кількості зернозбиральної техніки за останні 16 років у 1,2 раза;
- низькі якість та рівень безпеки продовольчих товарів через виготовлення 59,3% сільськогосподарської продукції приватними господарствами, що не володіють відповідною технікою і технологіями у зв'язку з браком фінансових ресурсів;
- низька мобільність та “старіння” сільського населення (переважна частина працюючих жителів сільської місцевості зайнята у виробничій сфері сільського господарства, їм складно пристосуватися до сучасних потреб ринку, при цьому значна частина людей працездатного віку перебуває у статусі нелегальних мігрантів у країнах ЄС) – ця верства населення першою відчує на собі кризові явища після вступу України до СОТ, оскільки не зможе конкурувати на ринку сільськогосподарських продуктів з виробниками розвинутих країн.

Водночас наявні позитивні зрушення у розвитку ринків сільськогосподарської продукції в Україні [1, с. 65]:

- зростання загального обсягу продукції сільського господарства за 2006 р. проти 2005 р. на 0,4%, у тому числі на сільськогосподарських підприємствах – на 4,2%, хоча в господарствах населення відбулося певне скорочення – на 2,1%;
- збільшення середньої заробітної плати найманих працівників у сільському господарстві: у 2006 р. цей показник становив 553 грн, що на 81 грн більше від прожиткового мінімуму у цей період;
- збільшення виробництва м'яса у січні 2007 р. на 12,7% порівняно з січнем 2006 р., виробництва яєць – на 6,5%, відповідно;
- зростання валового збору деяких сільськогосподарських культур у 2006 р. проти 2005 р.: соняшнику – на 45,8%, овочів – на 3,9%, баштанних культур – на 51,1%, цукрових буряків – на 50%.

Загалом найсуттєвіший вплив на ВВП (у галузі сільського господарства) справляють такі показники, як валовий збір цукрового буряку, соняшнику, а також поголів'я корів та птиці. Для визначення областей України, що мають стратегічне значення щодо виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції (валовий збір цукрового буряку та соняшнику; реалізація зернових культур, цукрових буряків і насіння соняшнику; поголів'я корів, свиней, кількість птиці; виробництво м'яса), за допомогою кластерного аналізу виявлено три типи областей [1, с. 98]:

Держава та регіони

- з найвищими показниками (Київська, Чернігівська, Дніпропетровська, Львівська, Полтавська та Одеська області);
- з найнижчими показниками (Черкаська, Харківська, Вінницька, Донецька області та АР Крим);
- із середніми показниками (інші області).

Такий розподіл областей може враховуватися під час розроблення відповідних програм розвитку АПК. Йдеться про необхідність міжрегіонального поділу праці та ефективної внутрішньодержавної інтеграції з огляду на спеціалізацію областей та противагу політичній дезінтеграції.

Подальшому розвитку ринку сільськогосподарської продукції найбільше перешкоджають, на нашу думку, такі чинники.

1. Мораторій на продаж землі, який знижує інвестиційну активність у сфері виробництва сільськогосподарської продукції та обмежує кредитування банківськими установами сільськогосподарських виробників. Виробники не можуть використовувати земельні ділянки як заставу і таким чином мінімізувати ризики для банків та отримати кредит під нижчі відсотки.

2. Нерозвиненість в Україні сфери страхування кредитних та виробничих ризиків призводить до низького рівня фінансової активності суб'єктів господарювання на ринку сільськогосподарської продукції.

3. Технологічна відсталість цієї сфери порівняно з іншими країнами. Загрозливим з погляду продовольчої безпеки можна вважати значне зниження рентабельності основних видів продукції сільського господарства (зокрема у 2006 р. рівень рентабельності зерна становив 4,7%, порівняно з 275,1% у 1990 р., насіння соняшнику – 20,3 та 236,5% відповідно, м'яса великої рогатої худоби – 9,3 та 20,6%, відповідно).

Незважаючи на досить високий показник виробництва зернових та зернобобових культур на одну особу у 2006 р. – 731 кг, який перевищує аналогічний показник Австрії (633 кг), Білорусі (712 кг), Великобританії (385 кг), Іспанії (616 кг), Італії (409 кг), Китаю (317 кг), Німеччини (626 кг), Польщі (776 кг), Російської Федерації (549 кг), Україна характеризується надзвичайно низьким показником урожайності зернових – 26 ц з одного гектара (для прикладу: у Нідерландах цей показник становить 82,2 ц/га, Франції та Великобританії – 67,1 ц/га, Швейцарії – 60,5 ц/га, Німеччині – 66,2 ц/га, Данії – 61,0 ц/га, Угорщині – 54,8 ц/га, причому в більшості цих країн природно-кліматичні умови менш сприятливі, ніж в Україні). Аналогічна ситуація спостерігається і за іншими видами сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що площа ріллі в Україні становить 32,5 млн га (2,3% загальносвітової площі), а частка чорноземних ґрунтів нашої країни у світовому масштабі стано-

вить 6,7% (тобто 26,56 млн га) [3]. Отже, можна стверджувати про неефективне використання Україною свого потенціалу в цій сфері.

4. Монополізація ринку. На неї вказує відсутність кореляції між валовим виробництвом зерна, цукрового буряку, соняшнику, поголів'я корів, свиней, птиці, виробництвом м'яса та індексом споживчих цін. Можна припустити, що це пов'язано із значним впливом на споживчі ціни індексу цін на непродовольчі товари, проте це припущення не підтверджується, а отже, свідчить про істотний вплив на цінову кон'юнктуру суб'єктивних чинників (зокрема монополізації, тінізації та лобювання інтересів окремих учасників ринку сільськогосподарської продукції). У цьому контексті доцільно згадати ситуацію навесні 2005 р., коли в усіх регіонах України відбулося значне підвищення цін на цукор у роздрібній торгівлі. За оцінками Антимонопольного комітету, в цей період не існувало об'єктивних економічних причин для зростання цін. Під час розслідування було виявлено подібність дій оптових постачальників цукру щодо підвищення оптових цін на цукор в частині синхронного у часі та динаміці темпів зростання оптових цін на цукор за відсутності об'єктивних причин для вчинення таких дій. Підвищення цін на хлібобулочні вироби у червні 2007 р. (без достатніх для цього передумов, адже хлібопекарська промисловість на сучасному етапі розвитку використовує зерно минулорічного врожаю) також вказує на монополізацію цієї сфери.

5. Спекулятивний характер діяльності окремих суб'єктів ринку. Відсутність закупівельних центрів сільськогосподарської продукції, виготовленої у межах приватних підприємств господарств, та зазначена вище монополізація збутової мережі призводять до надмірного заниження закупівельних цін у населення з одночасним їх збільшенням у 2–4 рази під час реалізації кінцевому споживачеві. Для прикладу: у червні 2007 р. закупівельні ціни на молодняк великої рогатої худоби (з дотацією) становили 6 грн/кг, оптово-відпускна ціна яловичини I категорії – 12,75 грн/кг, а роздрібна ціна перевищувала 20 грн [3, с. 345].

6. Недосконалість нормативно-розпорядчої та інституційної бази щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Поточні програми компенсаційної підтримки та пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств є важкодоступними та малоефективними, оскільки їх реалізація часто супроводжується корупційними діями, зволіканням, а тому не сприяє підвищенню виробничої ефективності суб'єктів господарювання. У результаті маємо загрозливу, наприклад, для галузі тваринництва, тенденцію до зниження показника поголів'я великої рогатої худоби: станом на

2007 р. – 6850,3 тис. голів, тобто менше, ніж у повоєнні роки – 8275,3 тис. голів [3, с. 349].

Громадська рада при Міністерстві аграрної політики України (МАПК), створена з метою здійснення координації заходів, пов'язаних з організацією громадського контролю та взаємодії з МАПК, забезпечення прозорості у його діяльності, врахування громадської думки в процесі підготовки та організації виконання рішень Міністерства характеризується низькою ефективністю.

Крім того, вибірковий підхід до повернення ПДВ експортерам сільськогосподарської продукції призводить до значних збитків підприємств та дії корупційних схем. Вагомою проблемою на сучасному етапі є недостатня ефективність двосторонніх договорів зі стратегічними партнерами України (як наслідок, заборона у 2006 р. ввезення м'ясо-молочної продукції українських підприємств до Росії).

7. Фактичне знищення кооперативних традицій у виробництві сільськогосподарської продукції. Протягом останніх 50 років кооперативним рухом було охоплено близько 90% приватних сільських господарств Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії, Ісландії, Нідерландів та Японії. У Німеччині та Франції кооперативи об'єднують 80% усіх сільськогосподарських підприємств, у США, Італії, Великобританії – 25–30% фермерських господарств. Нині у світі функціонує близько 1 млн кооперативних організацій більш як 120 типів, що об'єднують близько 600 млн осіб, у той час як в Україні частка виробничих кооперативів у 2003 р. становила 3,2% загальної кількості суб'єктів сільського господарства, а у 2006 р. скоротилася до 2,4% [3, с. 390].

8. Тінізація ринку. У структурі збуту сільськогосподарської продукції у 2000 р. частка реалізації переробним підприємствам становила 21%, на ринках – 37%, населенню – 23% та за іншими каналами – 19%, а вже у 2006 р. ці показники становили 24,6, 16,9, 0,2 і 58,3%, відповідно. Тобто з певним застереженням можна стверджувати, що показник “за іншими каналами” відображає динаміку тіньового сектора і характеризується зростанням на 39,3%. Фактично тінізація ринку через інтенсифікацію контрабандних потоків, тобто збільшення рівня відкритості зовнішньоекономічної діяльності, спотворює структуру економіки та утруднює подальшу інтеграцію України в світове господарство.

Істотною проблемою в цьому контексті є надмірне адміністративне регулювання зовнішньої торгівлі. Так, запровадження заборони на ввезення м'ясопродуктів з Польщі у минулі роки призвело до істотного зростання рівня контрабанди, а відтак, відсутності фітосанітарного контролю та ввезення в Україну продукції низької якості (різниця в

ціні між контрабандним товаром і м'ясом українських товаровиробників становила 35–40%).

Водночас запровадження у 2006 р. квот на експорт фуражного зерна та вірогідність їх поновлення у 2007 р. призводить, з одного боку, до корупційних дій для одержання квоти та збитків підприємств через залежування зерна на елеваторах, що не відповідають міжнародним стандартам (експерти Світового банку оцінили збитки у межах 300 млн дол. США), з іншого – до зниження якості зерна, на яке відсутній попит на внутрішньому ринку, та збільшення обсягів контрабандного вивезення зерна за кордон. Загалом самозабезпеченість основними видами продовольства є високою, тому обмеження імпорту м'ясопродуктів та експорту зерна видається недоцільним.

9. Неефективність функціонування державної системи інтервенційних закупівель сільськогосподарської продукції. Закупівлею сільськогосподарської продукції в Україні займаються дві установи – Держрезерв і Аграрний фонд, проте відсутність чіткої, прозорої і налагодженої системи взаємодії між цими установами і виробниками аграрної продукції, а також недостатність коштів, передбачених для здійснення інтервенційних закупівель у Державному бюджеті, призводять до закупівлі продовольства, яке здійснюється невчасно і не в потрібному обсязі. Таким чином, держава не може скористатися цим інструментом економічної політики, який дає змогу досягнути цінової рівноваги, а змушена застосовувати методи адміністративного регулювання і встановлювати ціни на сільськогосподарську продукцію (що є неефективним, як підтвердили м'ясна, цукрова і зернова кризи). Це суперечить принципам ринкової економіки і погіршує ситуацію в АПК.

Наведені показники доводять необхідність лібералізації ринків та збільшення обсягів експорту/імпорту окремих позицій сільськогосподарської продукції попри численні заяви певних державних діячів про недопустимість таких дій з огляду на необхідність захисту вітчизняного товаровиробника. Слід зазначити, що попри побоювання польських урядовців щодо можливого “знищення” національного товаровиробника сільськогосподарської продукції після лібералізації зовнішніх ринків у зв'язку зі вступом Польщі у СОТ та ЄС, спостерігається взаємовигідна співпраця Польщі з іншими учасниками вказаних міжнародних організацій та зростання обсягів виробництва і зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Необхідність лібералізації зовнішнього сектора постає за умови низького рівня конкурентної боротьби, а отже, низької якості продукції, завищених цін на внутрішньому ринку, не-

достатності виробництва окремих видів продукції та невідповідності обсягів споживання на одну особу рекомендованим нормам для забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Звичайно, вказані негативні тенденції посилюються зниженням реального рівня добробуту населення.

Зважаючи на вищевикладене, до пріоритетних напрямів політики розвитку ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів в Україні доцільно включити:

1) скасування мораторію на продаж землі з одночасним забезпеченням її продажу на "прозорих" земельних аукціонах для недопущення концентрації земельних ресурсів в обмеженого кола суб'єктів господарювання;

2) скасування практики субсидювання сільськогосподарських підприємств з одночасним розробленням державної програми залучення інвестиційно-технологічних ресурсів у цю сферу для підвищення рівня конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;

3) з метою демонополізації ринку посилення контролю з боку Антимонопольного комітету України та адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання за порушення антимонопольного законодавства;

4) забезпечення створення оптових ринків сільськогосподарської продукції (далі – ОРСП), що існують у розвинутих країнах світу і покликані враховувати інтереси та забезпечувати численні потреби сільськогосподарських товаровиробників, оптових посередників та споживачів агропродовольства в усіх регіонах України; ОРСП, як свідчить практика розвинутих країн, є одним із прогресивних елементів інфраструктури ринку, який забезпечує надійність, прозорість, демонополізацію, стабільність і відповідність засадам вільної конкуренції;

5) розроблення державної програми популяризації виробничої кооперації між дрібнотоварними виробниками сільськогосподарської продукції, враховуючи ключові переваги такої співпраці та позитивний досвід розвинутих країн;

6) забезпечення мобільності сільського населення через освітню сферу (створення філій освітніх закладів усіх рівнів у районних центрах);

7) заборона адміністративного втручання в регулювання зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, натомість збільшення державних стратегічних запасів окремих продовольчих товарів для реалізації державних інтервенцій, а відтак, послаблення цінових коливань та унеможливлення спекуляцій на внутрішньому ринку.

IV. Висновки

У результаті проведеного аналізу було встановлено негативні тенденції розвитку ринку сільськогосподарської продукції. Виявлено чинники, що перешкоджають розвитку ринку сільськогосподарської продукції: мораторій на продаж землі, нерозвиненість в Україні сфери страхування кредитних та виробничих ризиків, технологічна відсталість, монополізація ринку, спекулятивний характер діяльності окремих суб'єктів ринку, недосконалість нормативно-розпорядчої та інституційної бази, фактичне знищення кооперативних традицій у виробництві сільськогосподарської продукції, тінізація ринку, неефективність функціонування державної системи інтервенційних закупівель сільськогосподарської продукції.

Визначено пріоритетні напрями політики розвитку ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів в Україні.

Література

1. Березін О.В. Проблеми формування продовольчого ринку України : монографія / О.В. Березін. – К. : Вища школа, 2007. – 211с.
2. Борщевський П. Харчова промисловість України: сучасні тенденції та перспективи розвитку / П. Борщевський, М. Сичевський // Економіка України. – 2003. – № 8 (501). – С. 20
3. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Консультант, 2008. – 486 с.

УДК 35.078.3: 336.1:352

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ

Монаєнко А.О.

кандидат наук з державного управління, доцент,
Класичний приватний університет

Annotation

The author conducts the strong and weak sides of financially-budgetary decentralization, its progress trend over the last years and of-

fers the measures of improvement of realization process in Ukraine of financially-budgetary decentralization in the article.